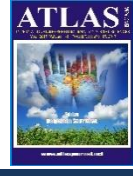

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date:16.09.2018

Published Date:31.10.2018

2018 / October

Vol 4, Issue:13

Pp:1301-1305

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

ÜST PALEOLİTİK VE NEOLİTİK DÖNEMLERDE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN MADDİ TEMELLERİ

SUBSTANTIAL BASES OF SOCIETAL GENDER ROLES IN THE UPPER PALEOLITHIC AND NEOLITHIC PERIODS

Doç.Dr. Mehmet Devrim TOPSES

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyoloji, devrimtopses@comu.edu.tr

ÖZET

Toplumsal yapı, onu oluşturan öğeler arasındaki karşılıklı etkileşimin bir ürünüdür. Cinsiyet rolleri ise toplumsal yapının unsurlardan birisidir. Bu nedenle cinsiyet rollerinin çözümlenmesi, onun toplumsal yapının diğer öğeleriyle etkileşiminin incelenmesini gerektirmektedir. Örneğin cinsiyet rolleri herhangi bir din-inanç sistemi, coğrafya, hukuk ya da eğitim değişkenleriyle birlikte incelenebilir. Ekonomik-sınıfsal kurumlar ise diğer toplumsal kurumlardan etkilenmekle birlikte toplumsal yapıyı belirleyen öncelikli ilişki sistemlerini oluşturur. Bu makalenin amacı üst paleolitik ve neolitik dönemdeki cinsiyet rollerini, aynı dönemin ekonomik-siyasal değişkenleriyle birlikte incelenmesidir. Bağımsız değişken olarak üst paleolitik ve neolitik dönemlerin seçilmesinin nedeni, güncel ekonomik ve siyasal yapılanmalardan farklı olarak sınıfsız bir toplum yapısını ve eşitlikçi bir siyasal katılım sürecini kapsıyor olmalarıdır. Sonuç olarak, üst paleolitik ve neolitik dönemlerde toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitliğin ekonomik ve siyasal katılım düzeylerindeki eşitlikle ilişkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal cinsiyet, Toplumsal yapı, Tarihsel materyalizm

ABSTRACT

Societal structure is a product of the interaction of the elements that compose it. Gender roles, on the other hand, is one of the elements of the societal structure. Therefore, analyzing the gender roles necessitates examining its interaction with the other elements of the societal structure. For example, gender roles can be examined together with the variables of religion-belief system, geography, legal system, or education. As per the economic-class institutions, although they are influenced from the other societal institutions, they are the primary relational systems that determine the societal structure. The objective of this study is to examine the gender roles in the Upper Paleolithic and Neolithic periods, together with the economic-political variables of the same era. The motive behind the selection of Upper Paleolithic and Neolithic periods as the independent variable is that these periods cover an equalitarian political participation period and a classless societal structure different from the contemporary economic and political structures. As the conclusion, it is observed that the equality in the societal gender roles in the Upper Paleolithic and Neolithic periods is relevant to the equality in the economic and political participation levels.

Key Words: Societal gender, Societal structure, Historical materialism

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet rollerinin tarih içindeki değişimini konu edinen bilimsel çalışmalar büyük çoğunlukla Weberci bir yöntem anlayışını kullanmışlardır. Weberci metodoloji, toplumsal yapıdaki değişim sürecini çok yönlü bir nedensellik içinde ele almasına karşın, din ve gelenek gibi üst yapısal kurumların belirleyici etkisine vurgu yapmaktadır (Slattery, 2008:83). Örneğin bu kuramsal yaklaşıma göre toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlik ilişkilerinde üst yapısal değişkenlerin ağırlık taşıdığını kabul edersek, bu eşitsizliğin belirleyici nedeni olarak eğitimsizliği ya da hukuksal boşlukları gösterebiliriz. Bununla birlikte, Weberci metodolojinin toplumsal yapı çözümlemesinde temel bir eksiklik vardır. Bu eksiklik, toplumsal yapıda ekonomik değişkenlerinin etkisini en fazla diğer üst yapısal değişkenlerle eşit ağırlıkta görmesi, üstelik daha ötesinde, üst yapısal değişkenleri biraz daha öne çıkarmasıdır. Oysa

toplumsal yapının ve temel insan ilişkilerinin şekillenmesinde ekonomik değişkenlerin gücü, din ve gelenek gibi değişkenlerin bir adım önündedir. Daha önce 14. yüzyılda İbn Haldun ve sonrasında Karl Marks'ın yaptığı bu saptama, ekonomik ilişkilerin tek belirleyici olduğunu ileri sürmek anlamına gelmez. Toplumsal yapı bütün kurumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olduğu gibi, üretim ilişkileri ve sınıfsal yapılar gibi maddi değişkenlerin genel belirleyiciliği altında şekillenir.

Bu işleyiş tarzının birinci nedeni, Boran (1992:11) tarafından ifade edilmiş olduğu gibi insanın öncelikle biyolojik bir gerçeklik olmasıdır. Biyolojik ihtiyaçlar kültürel koşulların ürünü olmadıkları için evrenseldirler. Sosyal yapı insan ilişkilerinden oluşur. İnsan ilişkileri ise öncelikle beslenme, güvenlik, barınma gibi biyolojik ihtiyaçların karşılanması amacıyla kurulur. Ümran ilminin kurucusu İbn Haldun (2013:121), bu gerçekten yola çıkarak toplumsal yapının temelinde madde olduğunu, toplumsal yapıdaki kurumsal ilişkilerin ve insan karakterlerinin bile maddedeki farklılaşmaya bağlı olarak değişim gösterdiğini saptamıştır. 19. yüzyıldaki Marksçı toplum kuramının bu saptamalara en belirgin katkısı, toplumun temelindeki bu “madde”nin ayrıntılı bir çözümlemesini yapmış olmasıdır. Marks'a göre birinci olarak toplumsal yapı, temelde çıkarları çatışan toplumsal sınıflardan oluşur. İkinci olarak ise roller ve statüler, genel olarak toplum yapısındaki üretim ilişkilerinin ve özelde toplumun sınıfsal yapısının ürünleri olarak görülmelidir (Malinin, 1979:50). Maddi gerçekliğin insan ilişkilerindeki bu belirleyici etkisi, sonrasında Maslow (1954:59-75) gibi hümanist psikologlarca da kabul edilmiş ve kuramsallaştırılmıştır.

Konuya materyalist bir metodolojiyle yaklaşıldığında, toplumsal cinsiyet rollerinin eğitim/eğitimsizlik, din/dinsizlik, hukuksal boşluklar ya da aile içindeki yetişme tarzı gibi değişkenlerle açıklanması yeterli olmayacaktır. Bu değişkenlerin toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizliğe etkisi ekonomik-sınıfsal değişkenlerin biraz daha gerisindedir. Toplumsal bir yapının genel işleyişine uygun bir çözümleme girişimi, incelemeye alınan tarihsel dönemin ekonomik-sınıfsal yapısının ayrıntılı olarak çözümlenmesini ya da ekonomik-sınıfsal değişkenlerin farklı olduğu başka bir dönemle karşılaştırılmasını gerektirir. Böylece toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılaşmanın, bağımsız bir değişken olarak ekonomik-sınıfsal yapılarla ilişkisi konusunda anlamlı sonuçlara ulaşılabilir. Bu makalede toplumsal cinsiyet rolleri, günümüzdeki kapitalist-modern toplumların tersine, üretim araçlarında özel mülkiyetin olmadığı ve kadının ekonomik gücünün insanlık tarihindeki en üst düzeyine çıktığı üst paleolitik dönemin sonu ve neolitik dönemin başlangıcındaki dönemlerle karşılaştırılacaktır.

2. ÜST PALEOLİTİK DÖNEMDE KADININ TOPLUMSAL KONUMUNU BELİRLEYEN MADDİ DEĞİŞKENLER

Antropolog Bachofen'in (1997:100) 19. yüzyılın ilk yarısında ileri sürdüğü biçimiyle erken dönem, anaerkil bir toplum yapısını içermektedir. Bachofen'e (1997:106, 185, 189) göre bu dönem miras hakkının kadında olduğu, erkek kardeşe göre kızın üstün tutulduğu, kadının aile ve klan yönetimini elinde tuttuğu toplumsal ilişkileri barındırır. Bachofen'in saptaması, öncelikle 20. yüzyılda başka bir antropolog Gordon Childe tarafından eleştirilmiştir. Childe (1974:101)'e göre sınıflı toplum öncesinde anaerkil bir dönem olduğu tezi hiç de sağlam değildir. Bununla birlikte özellikle tarımla uğraşan toplumlarda akrabalık bağları gerçekten de kadının soy çizgisine dayanmaktadır. Çünkü sürü besleyici toplumlarla karşılaştırıldığında kadının klan ekonomisine katkısı daha fazladır. Bu dönemde kadınlar özellikle toplayıcılık konusunda uzmanlaşmışlardır (Şenel, 1995:151). Sürü besleyici toplumlarda ise bu üstünlük erkeğe geçer, akrabalık bağları erkeğin soy çizgisini izlemeye başlar (Childe, 1974:101). Bu saptamalar, erken dönemde anaerkil bir toplum yapısının bulunduğunu kanıtlamaya yeterli değilse bile, cinsiyet rolleri arasında belirgin bir eşitsizlik bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Arkeolog Çelebi (2015:99), yassı taşlar üzerine kazınan kadın cinsel organı betimlemeleri ve Venüs heykellerinin paleolitik dönemde kadın soyunun önem taşıdığına açık bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Çelebi (2015:100)' ye göre üst paleolitik dönemlere ilişkin ana tanrıça kültü, kadının yüksek toplumsal konumunun başka bir kanıtıdır. Benzer şekilde Özbek (2000:190), üst paleolitik dönemde tanrıça kültüne vurgu yapmaktadır. Harman (2017:22) ise uygarlık öncesindeki dönem için anaerik bir toplum yapısından söz etmese bile M.Ö. 4000 yılına kadar erkeklerin kadınlar üzerinde bir egemenliğinin olmadığı saptamasını desteklemektedir. Bu noktadan sonra konumuz açısından asıl önem taşıyan nokta, uygarlık öncesindeki dönemde kadının toplumsal saygınlığını belirleyen ekonomik ve sınıfsal değişkenlerin araştırılmasıdır. Erken dönem toplum yapısında cinsiyet rollerindeki eşitliği belirleyen bağımsız değişkenlerin tartışmaya açılması bilimsel bir gerekliliktir. Üst paleolitik-neolitik toplum yapısının temelinde, sınıflaşmanın bulunmadığı bir ekonomik yapı, eşitlikçi siyasal katılım ve kadının toplumdaki ekonomik gücünün yüksekliği gibi üç önemli değişken bulunmaktadır. Makalenin konuya ilişkin bu savları, aşağıdaki bölümde gerekçelendirilmiştir.

2.1. Sınıfsız Toplum Yapısı

Toplumsal sınıf, bireylerin üretim araçları karşısındaki konumu bağlamında farklılaşmış geniş sosyal gruplardır. İnsanlık tarihinde toplumsal sınıflar, özel mülkiyet ve bu mülkiyetin yönetim biçimi değişkenlerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal bir yapıda belirleyici etki gücü taşıyan maddi temeller, öncelikle sınıfsal ilişki biçimlerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte uygarlık öncesindeki dönem, yaş ve cinsiyet değişkenlerinin ötesinde farklılaşmanın henüz başlamadığı bir toplum yapısını anlatmaktadır. Sınıflaşma henüz yoktur. Harman (2017:17)'in antropolog Richard Lee'den aktardığı biçimiyle devletin ortaya çıkışı ve toplumsal eşitsizliğin yerleşmesinden önce insanlar binlerce yıl boyunca küçük çaplı ve akrabalık temelli toplumsal gruplarda yaşamışlardır. Bu gruplar ise ekonomik yaşamdaki temel kurumlar olan toprak ve diğer kaynakların kolektif ya da ortak mülkiyetini; yiyeceklerin dağıtımında genelleştirilmiş bir karşılıklılığı ve nispeten eşitlikçi siyasal ilişkileri içermektedir (Harman, 2017: 17). Avlanma, balık tutma bölgeleri ve buralardan sağlanan yiyecekler, genellikle ortaklaşa sahip olunan ve ortaklaşa yararlanan şeylerdir (Childe, 1974: 72; Lee, 1990:231; Sahlins, 2010: 21). Klan üyeleri aynı ekonomik etkinliklerde buldukları ve aralarında ekonomik- toplumsal farklılaşmalar ya da önemli bir statü ve rol farklılaşması da bulunmadığı için, üst paleolitik dönemde bireysel çıkar-sürü çıkarı çelişkisi de olmamıştır (Şenel, 1995:55). Söz konusu saptamalar, üretim ilişkileri açısından kamusal mülkiyetin geçerli olduğu, hiyerarşik-sınıfsal bölünmelerin henüz başlamadığı bir temel çerçeveye sunmaktadır.

2.2. Eşitlikçi Siyasal Katılım

Siyasal katılım değişkeni, topluluk üyelerinin klan yönetimine uzaklık derecesiyle ilgili bir kavramdır. Uygarlık öncesindeki dönemde soya dayalı otoriter yönetim biçimlerinin henüz ortaya çıkmadığı görülmektedir. Avlanmada ve kolektif yapılan öteki işlemlerde başarılı olanlar, süreç içinde topluluğun bütün işlerinde karar verecek durumlara yükselmektedirler (Zubritski ve arkadaşları, 1968: 35). Başka deyişle yöneticiler soy ve aileye göre değil, topluluk ihtiyaçlarının karşılanmasında gösterdikleri başarıya göre belirlenmektedir. Topluluğun yönetimi klan demokrasisi ilkesine göre, yani toplumun bütün üyelerinin kamu işlerinin yürütülmesine eşit olarak katılması ilkesine göre gerçekleştirilmekteydi. Kararlar yaşlılar ve çeşitli aile gruplarının katılımıyla ortak biçimde alınırdı (Lee, 1990:231). Yöneticilerin güç ve yetkileri yalnız halkoyuna dayanıyordu. Her an görevlerinden alınabilirlerdi. Varlık bakımından kabilenin öteki üyeleri ile hiç farkları yoktu (Zubritski ve arkadaşları, 1968: 47). Harman (2017: 20) ise geçim kaynaklarını elde etmek için insanların bir büyük öndere boyun eğmeden ya da birbirleriyle sonsuz didişmelere girmeden işbirliği yaptıklarını belirtmektedir. Gerçekten de Childe (1974:73) gibi kuramcılar, uygarlık

öncesinde en büyük saygınlık ve otorite kaynağının üretim ilişkilerindeki deneyimlerinden dolayı yaşlılar olduğunu vurgulamışlardır. Geçim araçlarında mülkiyetin ortaklığı ve eşitlikçi siyasal katılım değişkenlerinden yola çıkan Lee (1990:232) ilk insan toplumlarının komünist olduğunu ileri sürmektedir.

2.3. Kadınların Ekonomik Gücü

Üst paleolitik dönemin sonları ve neolitik dönemin başlarında kadının topluluk ekonomisine katkısı, onun ekonomik gücünü oluşturmaktadır. Sahlins (2010:45), bu dönemde kadının özellikle toplayıcılıkta uzmanlaştığını, tarım ekonomisinde ise erkekten daha düzenli bir getirisi olduğu yönünde saptamalarında bulunmaktadır. Özbek (2000:176)'e göre ise paleolitik çağın sonlarından başlayarak kadının topluluk ekonomisine katkısı giderek artmıştır. Örneğin mezolitik çağda kadınlar, içinde yaşadıkları topluma paleolitik çağ kadınlarından daha fazla katkıda bulunmuşlardır (Özbek, 2000:176). Tarım, kadın tarafından icat edilmiştir. İlk çobanlar ise kadınlardır. Hayvanların evcilleştirilmesi, sebze yetiştirilmesi, ocak, yemek pişirme ya da bir mutfak kültürü yaratılması kadınlarca başlatılmıştır. Yiyeceklerin kurutulması saklanması, sirkenin icat edilmesi, sığirt yapraklarından ve ağacın kabuğundan ağrılara iyi gelen aspirinin bulunması kadınların ekonomik katkısını içeren yeniliklerdir (Çelebi, 2016:113). Kadının ilkel toplumdaki ekonomik gücüne ilişkin çalışmalar, günümüzde çağdaş antropolojik incelemeler yoluyla sürmektedir.

Çağdaş antropolojinin uygarlık öncesi topluluk yapılarına ilişkin araştırmalarında kullandığı en geçerli yöntem, çağdaş ilkelerin gözlenmesidir. Örneğin Marvin Harris (1995:64), 20. yüzyılın son avcı toplayıcı kabileleri olan Büşmanlar ve Maringler üzerinde yaptığı incelemeler yoluyla, eski çağın cinsiyet rollerine ilişkin yukarıdaki saptamaları desteklemektedir. Harris, ilkel toplumlarda bahçıvanlık ve domuz yetiştiriciliğinin kadınlar tarafından yapılmış olabileceğini belirtir. Bu toplumlarda kadınlar, erkeklerin yapabilecekleri her işi yapabilirler. Bahçe tarımcıları arasında asıl besin üreticileri kadınlardır. Böyle topluluklarda erkeklerin geçime yaptıkları katkı en düşük düzeyde kalmaktadır. Ayrıca Harris, kadınların yalnızca tarım ve toplayıcılıkla ilgilendiği yönündeki değerlendirmelere karşı çıkmaktadır. Avcı toplulukları arasında bile grubun beslenme gereksiniminin üçte ikisi kadın işgücü tarafından sağlanmaktadır. Kadınlar yay ve okla avlanabilirler, balık tutabilirler, tuzak kurabilirler ve ağaç kesebilirler (Harris, 1995:70). Söz konusu değerlendirmelerin geneli, insanlığın doğayla olan yaşam mücadelesinde ilk köşe taşlarının mezolitik ve neolitik dönemlerde kadınlarınca döşendiğini göstermektedir.

3.SONUÇ

Makalede tartışmaya açılan konu, toplumsal cinsiyet rollerinin maddi bir temelini bulduğudur. Bu tez, öncelikle toplumsal bir yapının genel işleyiş düzeninden kaynaklanmaktadır. Toplumsal bir yapı öncelikle ekonomik ve sınıfsal ilişkilerin genel bir yansımasıdır. Din, gelenek, eğitim, rol ve statü sistemleri gibi üst yapısal kurumların kendi içinde bir özerklikleri bulursa, üstelik bu kurumlar bazı durumlarda ekonomik işleyiş düzenlerini etkileyebilse bile, toplumsal yapının geneli ekonomik ve sınıfsal zemin üzerinde biçimlenir, yeni şekiller kazanır. Toplumsal cinsiyet rolleri ise ekonomik ve sınıfsal değişkenlerden bağımsız olmadığı gibi öncelikle bu değişkenlerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metodolojiyle bakıldığında, cinsiyet rollerindeki eşitliğin eğitim, din ya da hukuk kurumlarıyla ilişkisi ekonomik-sınıfsal değişkenlere göre daha zayıftır. Daha önemlisi eğitim, din ya da hukuk kurumlarının kendileri de genel anlamda ekonomik-sınıfsal değişkenlerin bir ürünü olarak görülmelidir.

İnsanlık tarihinde üst paleolitik dönem avcı-toplayıcılığı, sonrasındaki neolitik dönem ise üretime dayalı bir ekonomiyi içermektedir. Bu döneme ilişkin antropolojik değerlendirmelere bakıldığında anaerik bir toplum yapısından söz etmek çok zordur. Cinsiyet rollerinde bir

eşitlik olduğunu ileri sürmek daha doğru olacaktır. Cinsiyet rollerindeki eşitliği belirleyen asıl değişken ise herhangi bir dinsel inanış ya da klan üyelerinin eşitliğe değer veren bir kafa yapısına sahip olmaları değil, ekonomik ve sınıfsal yapıdaki eşitliktir. Üst-paleolitik ve neolitik dönemlerde ekonomik anlamda bir hiyerarşiyle karşılaşılmaz. Ayrıca eşitlikçi ve demokratik bir siyasal katılım düzeni işlemektedir. Kadınların ekonomik gücü, başka deyişle mülkiyet üzerindeki denetimleri yüksek düzeydedir. Cinsiyet rollerindeki eşitliğin sınıfsal-ekonomik yapıdaki eşitlikle ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

Bachofen, Jakob (1997). Söylence, Din ve Anaerki (Çeviren: Nilgün Şarman). İstanbul: Payel Yayınları.

Boran, Behice (1992). Toplumsal Yapı Araştırmaları, İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Childe, Gordon (1974). Tarihte Neler Oldu (Çeviren: Alâeddin Şenel, Mete Tunçay), Ankara: Odak Yayınları.

Çelebi, Binnur (2015). Eskiçağ'da Kadın, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Haldun, İbn (2013). Mukaddime (Çeviren: Turan Dursun), 1. Cilt, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Harman, Chris (2017). Halkların Dünya Tarihi (Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: Yordam Yayınları.

Harris, Marvin (1995). İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar (Çeviren: Fatih Gümüş), Ankara: İmge Yayınları.

Lee, Richard (1990). "Primitive Communism and the Origin of Social İnequality", The Evolution of Political Systems: Sociopolitics in Small Scale Sedentary Societes (Editor: Upham, S), Cambridge: Cambridge University Press.

Malinin, V.A. (1979). Marksçı-Leninci Felsefenin Temelleri (Çeviren: Caner Ertuna), İstanbul: Konuk Yayınları.

Maslow, Abraham (1954). Motivation and Personality, New York: Harper & Row Publishers.

Özbek, Metin (2000). Dünden Bugüne İnsan, Ankara: İmge Yayınları.

Sahlins, Marshall (2010). Taş Devri Ekonomisi (Çeviren: Taylan Doğan, Şirin Özgün), İstanbul: Bgst Yayınları.

Slattery, Martin (2008). Sosyolojide Temel Fikirler (Yayına Hazırlayanlar: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz), İstanbul: Sentez Yayınları.

Şenel, Alâeddin (1995). İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Zubritski, Y.,Kerov. V., Mitropolski (1968). İlkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum (Çeviren: Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.